

ÚVOD

Řeč je specificky lidskou schopností. Jedná se o vědomé užívání jazyka jako složitého systému znaků a symbolů ve všech jeho formách. Slouží ke sdělování pocitů, přání, myšlenek apod. Tato schopnost nám není vrozená, na svět si však přinášíme určité dispozice, které se rozvíjejí až při styku s mluvícím okolím.

Gardner zkoumal, zda je možné naučit šimpanze lidskou řeč; šimpanzice Washoe - 130 posunků a rozuměla ještě většímu počtu a naučila se i generalizovat.

Premack, Rumbaugh a Paterson - posunky, předměty, klávesnice - opice jsou schopny porozumět pojmům podobně jako jim rozumíme my, ale neumějí je spojovat do vět stejným způsobem.

trpasličí šimpanzice Kamzi ovládla syntaxi na úrovni dvouletého dítěte schopnosti komunikace řečí u zvířat - pokud by taková možnost existovala a zvíře by ji neužívalo, byl by to z evolučního hlediska zázrak.

Řeč není pouze záležitostí mluvních orgánů, ale především mozku a jeho hemisfér a úzce souvisí s kognitivními procesy a myšlením.

Mozek a řeč

V mozku jsou specializované oblasti na řeč - LH, temporo-okcipitální oblast; Brockova a Wernickeho oblast, jejichž poškození vede ke vzniku afázií.

Brockova afázie - kostrbatá řeč, má smysl, ale jen telegrafickou kvalitu, málo morfémů a složitých vět; způsobena narušením syntaktického stadia, možná zpomalený přístup k významům slov.

Wernickeho afázie - řeč plynulá, ale naprosto nesmyslná, občas vymyšlená slova; narušení na úrovni slov a pojmů, výrazný pojmový deficit.

TEORETICKÁ ČÁST

Druhy řeči

Zevní řeč (mluvená řeč, mluva)

- vyjadřuje schopnost člověka užívat sdělovacích prostředků vytvářených mluvidly
- realizuje se mluvením

Vnitřní řeč

- je to chápání, uchovávání a vyjadřování myšlenek pomocí slov, a to nejen verbálně, ale i graficky (četba, písmo)
- má složku motorickou (expresivní, výrazovou) a symbolickou (percepční, vnímavou)

Počátky rozvoje řeči

Dítě preferuje již od narození zvuk lidského hlasu před jakýmkoliv jiným sluchovým podnětem. Sluchové vnímání je jedním z předpokladů rozvoje řeči. Dítě se již od narození učí diferencovat specifické zvuky, tj. fonémy. Další vývoj řečových kompetencí je výsledkem interakce vrozených dispozic a učení. Rozvoj řeči je ve značné míře závislý na kvalitě stimulace

Vývoj řeči

Vývoj řeči neprobíhá jako samostatný proces, ale je ovlivňován vývojem senzorickeho vnímání, motoriky, myšlení a také jeho socializací. Vývoj řeči nelze odlišit od vývoje ostatních schopností člověka. Dělí se na:

- **přípravné stádium (předřečové období)**
- **stádium vlastního vývoje řeči**

a) Přípravná (předřečová) stádia

Probíhá přibližně do 1 roku života dítěte. V tomto období si dítě osvojuje zručnosti, návyky na jejichž základě později vzniká skutečná řeč. Tyto činnosti charakterizujeme jako *předverbální* (např. křik, broukání, mají užší vazbu na budoucí zvukovou, slovní, mluvenou řeč dítěte) a *neverbální* (obsahují nezvukové i zvukové prvky, nemusí být vždy vázány na

budoucí mluvenou řeč) aktivity. Teprve po zvládnutí těchto aktivit může přejít k dalšímu stupni:

- novorozenecký křik
- 2. – 3. týden – vrozený výrazový mimický pohyb (úsměv)
- 3. týden – reaguje sacími pohyby na hlas matky
- 6. – 7. týden – změna křiku (intenzita, rozsah, citové zabarvení)
- kolem 3. měsíce – projevení libosti
- 2. – 3. měsíc – reakce úsměvem na úsměv
- 5. měsíc – pudové žvatláni (hra mluvidel)
- 6. – 8. měsíc – napodobivé žvatláni
- vědomá sluchová kontrola
- využití modulačních faktorů řeči (melodie, výška, síla, rytmus)
- 10. měsíc – stádium rozumění, porozumění řeči

Novorozenecký křik

Je prvním komunikačním projevem dítěte po příchodu na svět. Ten však ještě nevyjadřuje v prvních hodinách a dnech jeho náladu, je pouze fyziologickým reflexem dýchacích a hlasových orgánů, které se uvádějí v činnost. Později nabývá křik signálního významu, dítě začíná křikem vyjadřovat jednotlivé druhy nepříjemných pocitů. Křik se stává výrazem snahy zbavit se nepohody a bolesti a druhotně i tréninkem dýchacího a hlasového ústrojí.

Broukání a žvatláni

Obsahuje samohlásky a různé zvuky, které souvisejí se sáním a polykáním. K samohláskám se později přidávají další zvuky a začínají se objevovat i některé souhlásky. Kolem druhého měsíce si dítě již dlouze a složitě „povídá“. Postupně začíná napodobovat nejen své vlastní zvuky, ale i zvuky z okolí. Přechází tak do stadia žvatláni. Dítě v tomto období provádí průpravná cvičení svých mluvidel pro pozdější schopnost artikulovat (vyslovovat). I v této fázi je ještě těžké poznat, zda dítě dobře slyší. Broukání ustává asi v té době, kdy normálně slyšící dítě začíná vlastní zvuky (vyvolané pohybem úst) kontrolovat sluchem a začíná je srovnávat se zvuky, které slyší z okolí.

Rozumění

Dříve, než dítě začne k dorozumění používat vlastního slovníku, již samo rozumí velkému množství slov. Reaguje na ně pohybem, smíchem nebo projevy nevole. Svým žvatláním se snaží napodobit slyšená slova. Jeví výraznou radost, když na jeho hlasové projevy okolí svou řečí reaguje. Už zde se začíná projevovat chuť dítěte komunikovat. Tento "apetit" bychom měli co nejvíce udržovat a podporovat. Dítě si tak zvyká navazovat s okolím kontakty pomocí řeči. Melodie řeči je první prvek, který dítě napodobí podle řeči svého okolí a který si rychle osvojí.

b) Vlastní vývoj řeči

Začátek vlastního vývoje řeči se datuje okolo jednoho roku života a probíhá ve čtyřech stádiích:

- 1. emocionálně volní**
- 2. asociačně reprodukční**
- 3. logických pojmů**
- 4. intelektualizace řeči**

1. Emocionálně- volní stádium

- dítě vyjadřuje svoje přání, pocity, prosby – používá verbální projev
- užívá jednoslovné věty
- slova spojuje s konkrétními osobami a věcmi
- 1,5 – 2 roky – dítě napodobuje dospělé, ale také si samo opakuje slova
- první věk otázek – kdo je to, co je to?

2. Asociačně – reprodukční stádium

- prvotní slůvka získávají pojmenovací funkci
- transfer – výrazy, které dítě slyšelo ve spojitosti s určitým jevem, přenáší na jevy podobné
- řeč zůstává na prvosignální úrovni (zůstává spojení výrazu s konkrétním jevem)
- mezi 2. – 3. rokem dochází k prudkému rozvoji komunikační řeči
- 2,5 roku – frustrace v případě nezdařeného pokusu o komunikaci

3. Stádium logických pojmů (3. rok)

- rozvoj abstrakce
- označení (dosud konkrétní) se postupně stávají všeobecným označením – slovo získá určitý obsah
- začátek přechodu z první do druhé signální soustavy
- náročné myšlenkové operace vedou k *vývojovým těžkostem* jako je např. opakování hlásek, slabik, slov a objevují se i zarážky v řeči

4. Stádium intelektualizace řeči (přelom 3 – 4 roku)

- 3, 5 roku – druhý rok otázek – proč?, kdy?
- upřesňování obsahu slov, rozšiřování slovní zásoby, gramatické formy
- tato etapa pokračuje až do dospělosti člověka

Osvojování jazyka

- děti ze všech kultur procházejí stejnou vývojovou sekvencí:
 - 1 rok - první slova
 - 2 roky - věty ze 2-3 slov
 - 3 roky - začínají užívat gramatická pravidla
 - 4. roky - mluví téměř jako dospělý člověk
- neslyšící děti – samy se začnou dorozumívat posunky; užívání se vyvíjí stejně jako u řeči (nejdřív jeden samostatný posunek, pak dva spolu ...)

kritické období

- první měsíce života jsou kritickým obdobím pro vyladování se na fonémy mateřského jazyka
- pozorování hluchých lidí učících se posunkovou řeč naznačují, že je i kritické období pro učení se syntaxi

Základní období vývoje řeči u dítěte:

Batolecí věk (1 – 3 let)

Oblíbenou aktivitou batolat je hra s řečí. V této době je řečová aktivita cílem i prostředkem zároveň. Velmi rychle se rozvíjí sémantická složka řeči, tj. slovník dítěte. Jeho rozvoj probíhá na dvou úrovních

- a) *Pasivní slovník*, který charakterizuje úroveň porozumění
- b) *Aktivní slovník*, který označuje rozsah slovní zásoby.

Ve 14-15 měsících funguje jako verbální sdělení jen jeden slovní výraz, který je typický širokým a nepřesně generalizujícím použitím např. „ham“ slouží jako označení pro veškeré věci k jídlu. První řečové projevy jsou agramatické, teprve mezi 2. a 3. rokem si děti osvojují základy syntaxe.

Předškolní věk (3 – 6 let)

Děti se učí mluvit prostřednictvím nápodoby verbálního projevu dospělých lidí, s nimiž žijí a komunikují. Předškolní děti napodobují vše co slyší, nápodobou se učí i gramatická pravidla.

Z hlediska rozvoje poznávacích procesů je významnou složkou řečového vývoje tzv. egocentrická řeč.

Egocentrická řeč je řečí pro sebe, nehledá a nepotřebuje žádného posluchače. Tato forma řeči může mít různé varianty:

1. *Expresivní* – dítě bez ohledu na potenciální posluchače vyjadřuje slovně své pocity.
2. *Regulační* – připomíná si např. určité normy chování. (Teď nemůžu papat bonbon, maminka by se zlobila)
3. *Egocentrická řeč* může fungovat také jako prostředek myšlení

Slovní zásoba

Jedná se o důležitou oblast pro úspěšný začátek dítěte ve škole. Slovní zásobu dítěte rozvíjíme zcela přirozeně tím, že s ním při různých denních příležitostech cíleně komunikujeme. Hovoříme s ním na společné vycházce, při nákupu v obchodě, rozmlouváme

nad obrázkovou knížkou, apod. Prohlížíme s dítětem společně časopisy přiměřené jeho věku, které ho budou podněcovat k vyprávění, povzbuzujeme dítě k otázkám.

Rozvoj slovní zásoby

1. – 2. rok

Slovní zásoba názvů osob, zvířat, věcí činností se výrazně zvětšuje a dále při normálním vývoji dítěte postupně narůstá. Schopnost samostatně chodit a zručněji manipulovat s hračkami a dalšími předměty má velký vliv na rozvoj rozumových schopností.

2. – 3. rok

Dítě má nejzákladnější slovník výrazů již vytvořen, je schopno se dorozumět. Toto období je ve vývoji dětské řeči nejzajímavější a nejdůležitější. Vývoj řeči totiž značně zrychluje vývoj myšlení, schopnost myslet zase výrazně ovlivní rozvoj dalších schopností. Neumí-li dítě po třetím roce věku utvořit ani jednoduchou větu, lze již uvažovat o opoždění vývoje řeči.

3. – 4. rok

Je významný ve snaze o samostatné vyjadřování. Zvídavost se projevuje otázkami: „Co je?“, „Proč?“. O sobě samém ještě hovoří ve třetí osobě. V tomto věku také prochází řeč dítěte kritickým údobím! Zná totiž velké množství slov, ale celou řadu ještě nedovede vyslovit tak, jak by si přálo. Jeho rychlost vyjadřování se tak opožďuje za rychlostí přílivu jeho myšlenek, dítě pak někdy začíná zadržávat. Tento jev ale ještě neznamená, že jde o koktavost - poruchu řeči, kterou je třeba léčit.

Počet slov, která dítě umí říct:

1 rok:	5-7 slov
1,5 roku	70 slov
2 roky	200slov
3 roky	1000 slov
4 roky	1500 slov
5 let	2000 slov
6 let	2500 -3000 slov

Dítě se musí naučit

- rozčlenit, co slyší
- dekódovat (odlišit něco od zvukové kulisy)
- porozumět (nějaký zvuk patří nějaké věci)
- imitovat
- vhodně použít (toto učení trvá celý život)
- prosadit se v komunikaci
- upoutat na sebe pozornost

Specifika řeči zaměřené na dítě

- přehnaná intonace
- dospělí mluví vyšším hlasem (ženy vyšším než muži)
- jsou zvýrazňována podstatná jména a slovesa a těmto slovům je dán při promluvách k dítěti větší prostor
- zájmena 1. a 2. osoby jsou nahrazovány jmény (podívej, co Pepíček udělal; místo, podívej, cos to udělal)
- slovní projev je v pomalejším tempu a přestávky jasně rozdělují výroky a věty
- opakují se stejná slova a větné části (stejný základ, který pomalu rozvíjí)
- těžší hlásky jsou nahrazovány jednoduššími (žádné ř, č, ž)
- omezená slovní rozmanitost
- více zdrobnělin
- častěji zapojována omezená slovní zásoba používaná dítětem
- častěji slova konkrétní než abstraktní
- projevuje se správná gramatika a plynulost řeči, a to i u těch dospělých, kteří obvykle správně nemluví
- krátké a srozumitelné věty
- redukce obsahové složitosti řeči
- nejčastěji užívány tázací věty (pobízejí dítě do mluvy), pak oznamovací a pak rozkazovací
- zdůrazňovány nové informace

(intuitivní rodičovství, rodiče se přizpůsobují mentální zralosti dítěte – zvýšená empatie

→ usnadnění vzájemného porozumění a podněcování dítěte k vlastní řečové produkci)

Jazyk, myšlení a kultura

- Martin Buber - říká, že **na počátku všeho je vztah**
- ukazuje na jeho projev v jazyce kultury „primitivní“ – národy, jejichž svět zůstal chudý na předměty
- jazyk vázán na přítomnost
- základní prvky této řeči = slova v podobě vět, označují většinou celistvost nějakého vztahu
- Příklad: jazyk Zulu - našemu „daleko odtud“ odpovídá: „tam, kde člověk volá: ó matko, jsem ztracen.“

PRAKTICKÁ ČÁST (výzkum)

Cílem bylo zjistit jak velká je slovní zásoba v určitém věku. Samotný výzkum probíhal za pomoci metody rozhovoru.

Zkoumané dítě:

David, 7 let

- 2 nevlastní sourozenci
- plně fungující rodina
- diagnostikovaná hyperaktivita
- odklad povinné školní docházky
- rád sportuje (hokej, lyže, ping – pong, tenis) a rybaří

Výsledky výzkumu:

- na svůj věk má dobře rozvinutou slovní zásobu
- věty skládá podle gramatických pravidel
- občas některá slova drmolil
- hlásky umí vyslovovat již všechny

Přepis rozhovoru:

Pozn. Celý rozhovor probíhá u počítače.

Pavel: Ahoj

David: Ahoj

P: Jak se máš?

D: Jo, docela dobrý.

P: A co škola?

D: De to.

P: A nějaká poznámka je?

D: Ne. Zatím ne.

P: Nelži. Já to tatškovi neřeknu.

D: Ne, fakt žádná není.

P: A co děláš teď?

D: Teď se jdu podívat na internet na stránku hry.cz.

P: Co budeš hrát?

D: Hokej.

P: Proč zrovna hokej? Protože ho hraje brácha?

D: Ne, protože mě to baví.

P: Ty chodíš i na tréninky, že? A proč?

D: Jen tak, pro zábavu.

P: Chceš se tím živit?

D: Jo, chci.

P: Kam až by ses chtěl dostat?

D: Do finále

P: Do jakýho finále?

D: Do NHL.

P: Komu fandíš?

D: Česku.

P: Máš nějakou oblíbenou knížku?

D: Ne, nemám. Nejradši čtu komiksy.

P: A jaký je tvůj oblíbený komiks?

D: Mám rád Spidermana.

P: Proč?

D: Hrozně se mi líbí jeho kostým a jak lítá vzduchem.

P: Taky bys chtěl umět lítat vzduchem?

D: Ani ne. Mám strach z výšek.

P: A co děláš ještě kromě hokeje a školy?

D: Rád hraju ping – pong, chodím s tátou a s bráchou na ryby, hraju tenis a tak.

P: A kde ste byly s bráchou na rybách?

D: Tady kousek od baráku na rybníku.

P: A co brácha chytil?

D: Nevím, co to bylo. Nějaká malá ryba.

P: A co si tam dělal ty?

D: Jen sem seděl.

P: Určitě? Nelítal si tam jako drak?

D: Ne, opravdu sem seděl.

P: Co tenis? Baví tě víc než hokej? Nebo je to naopak?

D: Hokej mě baví víc než tenis.

Zhodnocení výzkumu:

Myslím si, že výzkum probíhal bez nějakých závažných problémů, ačkoli jsem nebyla přímo jeho součástí. O rozhovor jsem musela poprosit bratra Pavla, neboť jsem měla strach, že by se mnou David nemluvil, z důvodu studu, protože se s ním nevidám tak často.

Z rozhovoru mám dojem, že se David ze začátku styděl, ale pak se rozmluvil a probíhalo to bez problému.

Literatura

KLENKOVÁ, J.: *Logopedie*. Praha: Grada Publishing, a.s. 2006. ISBN 80-247-1110-9

ŠKUBALOVÁ, T. Re: *Prezentace – doplnění k tématu „Řeč“* [elektronická pošta]. Message to: „Kučerová Jana“ [cit. "2009 – 04 - 30"]. Osobní komunikace.

VÁGNEROVÁ, M.: *Psychologie duševního vývoje*. Portál 2000. ISBN 80-7178-308-0